

значення має те, що особа зробила все від неї залежне для настання цих наслідків, і немає значення, чи мала особа можливість запобігти настанню наслідків.

Спираючись на численні точки зору вчених, можна говорити про відсутність єдиного підходу до розуміння поняття часу вчинення злочину, який би повно та всебічно відображав його сутність. Це і є поштовхом для подальших теоретичних напрацювань, враховуючи досвід інших країн, з метою належного закріплення на законодавчому рівні визначення даного загальнотеоретичного поняття та спрощення кваліфікації злочинів у судовій практиці.

УДК 343.611

Проблеми призначення покарання за умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб

Г. О. Ганова,

кандидат юридичних наук,

професор кафедри кримінального процесу та

криміналістики Національної академії прокуратури України

Проаналізовані критерії індивідуалізації покарання за умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та роз'яснень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Ключові слова: умисне вбивство, група осіб за попередньою змовою, співучасть, покарання.

Ганова А.А. Проблемы назначения наказания за умышленное убийство, совершенное по предварительному сговору группой лиц

Проанализированы критерии индивидуализации наказания за умышленное убийство, совершенное по предварительному сговору группой лиц. Сформулированы предложения по совершенствованию уголовного законодательства и разъяснений Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел.

Ключевые слова: умышленное убийство, группа лиц по предварительному сговору, соучастие, наказание.

Ganova Ganna. Problems of the assignment of punishment for an intentional homicide, committed under a preliminary conspiracy by a group of persons

The criteria of sentencing and punishment of criminal group members that have committed the prior murder are analyzed in the article. Proposals for improving the criminal law are formulated as well as the Plenum's clarifications of the High Specialized Court on Civil and Criminal Cases.

Key words: murder, criminal group by prior agreement, complicity in crime, punishment.

Відповідальність учасників злочинної групи, які вчинили умисне вбивство за попередньою змовою, повинна бути максимально індивідуалізована. Не

© Ганова Ганна Олександрівна – кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії прокуратури України

випадково законодавець у ч. 4 ст. 68 КК України підкреслив, що при призначенні покарання співучасникам злочину суд, керуючись ст. 65–67 КК України, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні діяння.

Вивчення кримінальних проваджень свідчить, що суди, визначаючи покарання за умисні вбивства, вчинені декількома особами, нерідко стикаються з труднощами, як правило, зумовленими тим, що у даному випадку мають застосовуватися не лише загальні засади призначення покарання, встановлені ст. 65 КК України, а й спеціальні правила, які визначають підстави і межі призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті. Однак поняття характеру і ступеня участі особи у вчиненні злочину в законі не визначені, у зв'язку з чим, якщо вбивство скоєне злочинною групою, суди у низці випадків призначають співучасникам однакове за розміром покарання, формально посилаючись у вироках на врахування характеру та ступеня кожного у позбавленні життя потерпілого.

Проблеми призначення покарання співучасникам умисних вбивств вивчали В.І. Антипов, Ю.В. Біла, С.В. Бородін, Ф.Г. Бурчак, Р.Р. Галіакбаров, П.І. Гришаєв, А.О. Драгоненко, О.О. Кваша, А.П. Козлов, М.Й. Коржанський, Г.А. Крігер, Л.Л. Кругліков, П.Ф. Тельнов та ін. Однак у науці далі не вироблено єдиного підходу до визначення змісту, характеру і ступеня участі у вчиненні вбивства як критеріїв індивідуалізації покарання осіб за позбавлення життя потерпілого спільними діями.

Спільні злочинні дії учасників групи, яка діє за попередньою змовою з метою вбивства, на нашу думку, можуть бути об'єднані як у виді співвиконавства, так і з розподілом ролей. У першому випадку кожний учасник злочинної групи безпосередньо застосовує до потерпілого фізичне або психічне насильство з метою позбавлення життя всупереч його волі. У другому – кожний учасник групи виконує різні дії, які доповнюють дії інших співучасників з метою досягнення єдиного для всіх учасників групи злочинного результату (смерті потерпілого). Отже, необхідно визначитися, які обставини необхідно враховувати при індивідуалізації покарання як співвиконавцям вбивства, так й іншим співучасникам. У ч. 4 ст. 68 КК України законодавець першим з таких критеріїв визначив *характер участі* особи у вчиненні злочину. Щодо змісту даного критерію індивідуалізації покарання у кримінально-правовій літературі висловлюються суперечливі твердження. Наприклад, А.П. Козлов зазначає, що характер участі у скоєнні злочину – це якісна характеристика вкладу кожного учасника групи у спільно вчинюваний злочин. Вона визначається за допомогою як ступеня участі у скоєнні злочину, так і деяких інших обставин, наприклад, наполегливості, яка проявляється при виконанні співучасником своїх функцій, наявності між співучасниками особливих стосунків (зокрема, керівник і підлеглий, чоловік і дружина), неповноліття тощо¹. Однак, якщо керуватися таким визначенням, характер участі особи у вчиненні злочину поглине її ступінь. Змішує ці поняття російський вчений М.І. Ковальов, на думку якого ступінь інтенсивності й ефективності діяльності співучасників полягає як у здійсненні злочинного діяння, так і

¹ Козлов А.П. Соучастие: традиции и реальность / Козлов А.П. – СПб. : Юридический Центр Пресс, 2001. – С. 282.

в досягненні злочинного результату та визначається не лише характером діяльності суб'єкта, а й інтенсивністю його зусиль щодо здійснення злочинних намірів². П.Ф. Тельнов і Р.Р. Галиакбаров, не заперечуючи проти того, що характер участі – це виконана співучасником роль, під ступенем участі розуміють міру активності винної особи при виконанні своїх функцій³. На нашу думку, обґрунтованою є позиція В.І. Антипова: характер участі у вчиненні злочину – це роль, яку виконує співучасник у спільній злочинній діяльності (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), а ступінь участі – зміст та обсяг фактично вчинених ним діянь у межах цієї ролі⁴.

С.О. Балєєв наголошує на *черговості* врахування при призначенні учасникам групи покарання характеру і ступеня їх участі у скоєнні злочину. Він вважає, що навряд чи об'єктивно можна врахувати спочатку міру активності особи при вчиненні злочину і лише потім роль, яку він виконав⁵. З такою позицією, на нашу думку, доцільно погодитися, оскільки, призначаючи винному міру покарання, необхідно спочатку взяти до уваги якісну сторону його участі у позбавленні життя потерпілого і тільки потім визначити кількісну характеристику цієї участі.

На підставі характеру фактичної участі у вчиненні злочину, в тому числі умисного вбивства, можна визначити порівняльну суспільну небезпечність окремих співучасників. Наприклад, деякі автори вважають виконавця найбільш суспільно небезпечним учасником групи порівняно з організатором, підбурювачем і пособником⁶. На нашу думку, слушною є позиція науковців, які вважають, що найбільша суспільна небезпечність притаманна організатору злочину, оскільки він характеризується значно вищим ступенем участі у злочині та різноманітним характером вчинюваних у рамках співучасті дій. Як слушно зазначив А.М. Царегородцев, організатор – це творець і носій цементуючої волі у вчиненні злочину (злочинів), а решта співучасників, так чи інше, є виконавцями його волі⁷.

У кримінально-правовій літературі слушно відзначається, що в основі індивідуалізації покарання співучасникам вбивства все ж таки є ступінь їх участі у позбавленні життя потерпілого⁸. Адже визначити індивідуальну роль без визначення ступеня участі співучасників у позбавленні життя потерпілого спільними

² Ковалев М.И. Соучастие в преступлении / Ковалев М.И. – Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1962. – С. 181.

³ Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / Тельнов Т.Ф. – М. : Юридическая литература, 1974. – С. 173; Галиакбаров Р.Р. Борьба с групповыми преступлениями. Вопросы квалификации / Галиакбаров Р.Р. – Краснодар : Изд-во Кубанского гос. ун-та, 2000. – С. 116.

⁴ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [відп. ред. С.С. Яценко]. – К. : А.С.К., 2006. – С. 143.

⁵ Балєєв С.А. Ответственность за организационную преступную деятельность по действующему российскому законодательству : дис....канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Балєєв С.А. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2000. – С. 165–166.

⁶ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [відп. ред. С.С. Яценко]. – К. : А.С.К., 2006. – С. 143.

⁷ Ткаченко В.И. Вопросы квалификации преступлений, совершенных группой лиц / В.И. Ткаченко, А.М. Царегородцев // Проблемы борьбы с преступностью. – 1978. – № 2. – С. 19.

⁸ Гришаев П.И. Соучастие по уголовному праву / П.И. Гришаев, Г.А. Кригер. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 186.

діями неможливо. Як зазначає Є.В. Благов, ступінь фактичної участі у вчиненні злочину не зводиться винятково до виду поведінки при здійсненні співучасником певної ролі й проявляється, крім того, в обсязі цієї поведінки⁹. Конкретизуючи це положення, можна додати, що будь-яке поєднання видів злочинної діяльності і виконуваних ролей при вчиненні злочину підвищує суспільну небезпечність певних співучасників, і насамперед організатора (особливо якщо він одночасно є співвиконавцем вбивства) порівняно з тими, хто виконує одну роль. Тому таким учасникам злочинної групи має бути призначене більш суворе покарання, ніж іншим.

Необхідно також визначити критерії індивідуалізації покарання співвиконавцям умисного вбивства. Зокрема, у кримінально-правовій літературі неоднозначно порушується питання оцінки діяльності та виділення серед співучасників *ініціатора* злочину. По-різному оцінюється діяльність співучасників, яким належить ініціатива у вчиненні вбивства, і у судовій практиці. Наприклад, вироком одного з районних судів Сумської області від 10 червня 2011 р. засуджено, за пунктами 6 та 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187 КК України, за умисне вбивство, вчинене з корисливих мотивів, за попередньою змовою, Р.Л. і П.Л. на 13 років позбавлення волі кожного, а також В. до 5 років позбавлення волі (із застосуванням ст. 69 КК України) – за пособництво у скоєнні цього злочину. Згідно із вироком Р.Л. було відомо, що мешканка села, в якому він проживав, пенсіонерка А. регулярно отримує соціальні виплати, у він запропонував своєму брату П.Л. вбити її та заволодіти грошима. В., працюючи касиром банківського відділення і достовірно знаючи про злочинні наміри братів, за обіцяну винагороду повідомила П.Л. про день, коли А. отримала чергові виплати. Ввечері Р.Л. і П.Л. проникли до будинка потерпілої, задушили її, по черзі здавлюючи шию руками та рушником, та заволоділи грошима в сумі 1187 грн¹⁰. На нашу думку, призначивши В. менш суворе покарання, суд обґрунтовано послався на те, що вона виконала менш суспільно небезпечну роль у позбавленні життя А. Однак, призначивши Р.Л. і П.Л. однакове за розміром позбавлення волі, суд не врахував, що *ініціатива* скоїти злочин виходила від Р.Л. Отже, незважаючи на те, що обидва засуджених є співвиконавцями вбивства, Р.Л. заслуговує, на нашу думку, більш суворого покарання, ніж його брат.

В іншій справі, П.Л. і П.С. засуджені вироком апеляційного суду Запорізької області від 7 квітня 2009 р. за пунктами 4 та 12 ч. 2 ст. 115 КК України. Суд призначив П.Л. п'ятнадцять, а П.С. – тринадцять років позбавлення волі. Засуджені умисно, на ґрунті особистих неприязних стосунків, вбили свого знайомого П.Т., за попередньою домовленістю, у співвиконавстві. Призначення П.Л. більш суворого покарання суд мотивував тим, що вона була *ініціатором* вчинення вбивства і завдала П.Т. переважну більшість тілесних ушкоджень, які стали причиною смерті потерпілого.

Буквально «ініціатор» означає «особу, якій належить почин у якій-небудь справі», а ініціативою є перший крок у цій справі; пропозиція або почин, спря-

⁹ Благов Е.В. Особенности назначения наказания соучастникам преступления / Благов Е.В., Шанцев Р.Х. – Ярославль : Изд-во Ярославского гос. ун-та, 1993. – С. 14.

¹⁰ Кримінальна справа № 1-93\11 // Архів апеляційного суду Сумської області.

мований на досягнення чого-небудь. Зазначене поняття походить від латинського «initiare» (починати)¹¹. Отже, ініціатором є особа, яка пропонує іншим особам реалізувати певну ідею – вчинити злочин, зокрема вбивство, а злочинною ініціативою – керівна роль співучасника у визначенні необхідності виконання або невиконання іншим співучасником певної дії в межах об'єктивної сторони злочину.

Щодо виділення ініціатора як співучасника окремого виду в науковій літературі існують різні позиції. П.Ф. Тельнов запропонував взагалі відмовитися від використання даного поняття у судовій практиці¹². Ф.Г. Бурчак вважав ініціатора окремим учасником злочинної групи¹³. О.О. Кваша, навпаки, зазначає, що ініціатор – це не окремий вид співучасника, а додаткова характеристика виконавця, підбурювача чи організатора, яка свідчить про підвищену суспільну небезпечність особи¹⁴.

Безспірним, на нашу думку, є той факт, що у випадку позбавлення потерпілого життя спільно декількома особами одній з них завжди належить ініціатива злочинного діяння. Вивчення нами кримінальних справ про вбивства, вчинені групою осіб у складі співвиконавців, засвідчило, що у судовій практиці склалася тенденція «згладжування» відповідальності між виконавцями та ініціаторами злочину. Однак, навіть якщо злочинна група складається із співвиконавців, потрібен первісний імпульс, який забезпечить певну злочинну спрямованість дій співучасників. Як правило, зазначений учасник групи сам бере участь в організації, підготовці, а найчастіше – у виконанні об'єктивної сторони умисного вбивства. На нашу думку, ініціююча роль є ознакою співучасника, яка разом з обсягом вчинених ним конкретних протиправних дій дозволяє оцінити ступінь його участі у вчиненні вбивства, що повинна бути об'єктивним критерієм індивідуалізації покарання судом. Слід погодитися з О.О. Квашою в тому, що прояв ініціативи у вчиненні злочину за інших рівних умов підвищує суспільну небезпечність конкретного співучасника¹⁵. Однак у кримінальному законодавстві немає норми, яка б дозволяла диференціювати покарання учасникам злочинної групи залежно від прояву ініціативи.

На нашу думку, прояв ініціативи у вчиненні злочину необхідно закріпити у ч. 1 ст. 67 КК України в якості однієї з обставин, що обтяжує покарання. Доцільно також у відповідних роз'ясненнях Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ закріпити таке положення: «У разі, коли до кримінальної відповідальності притягнуто кількох осіб, які діяли спільно з умислом, спрямованим на позбавлення життя потерпілого чи

¹¹ *Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / [уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2001–2003. – Т. 2. – 2001. – С. 190.*

¹² *Тельнов П.Ф.* Цит. праця. – С. 69–70.

¹³ *Бурчак Ф.Г.* Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Бурчак Ф.Г. – К. : Вища школа, 1986. – С. 158.

¹⁴ *Кваша О.О.* Об'єктивні ознаки організатора злочину / О.О. Кваша // *Право України.* – 1999. – № 1. – С. 107.

¹⁵ *Кваша О.О.* Диференціація відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій / О.О. Кваша // *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності : матеріали Міжнародного симпозиуму (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.).* – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – С. 111.

заподіяння шкоди його здоров'ю, належить з'ясувати і зазначити у вирокі характер їх дій, ступінь участі у вчиненні злочину кожної з них. Якщо умисне вбивство вчинене у складі групи осіб, ініціатор вчинення злочину заслуговує на більш суворе покарання порівняно з іншими співучасниками».

Індивідуальна роль учасника злочинної групи у вчиненні вбивства повинна визначатися не лише характером і ступенем участі у спільно вчинюваному вбивстві, а й таким додатковим критерієм призначення покарання, як значимість цієї участі для досягнення злочинного результату, а також її вплив на характер і розмір заподіяної або можливої шкоди. Значимість, як слушно зауважує Л.Л. Кругликов, визначається у співставленні з вкладом інших співучасників у процес позбавлення життя потерпілого¹⁶. Однак ці додаткові критерії призначення покарання за умисне вбивство, вчинене групою осіб за попередньою змовою, тісно взаємопов'язані й у сукупності визначають активність учасників злочинного діяння, обсяг і інтенсивність їх дій, спрямованих на позбавлення потерпілого життя, ступінь суспільної небезпечності дій та особу кожного учасника злочинної групи.

П.І. Гришаєв і Г.А. Крігер висловлюють правильну, на нашу думку, позицію: суттєве значення для визначення міри покарання учасникам групового злочину має врахування характеру злочинного об'єднання¹⁷. Є.В. Благов уточнює, що врахування характеру злочинного об'єднання означає, що необхідно взяти до уваги, як скоєно злочин – у співучасті з розподілом ролей чи у співвиконавстві. При цьому він стверджує, що більш суспільно небезпечним є злочин, вчинений співвиконавцями, оскільки на предмет злочину в цьому разі впливають декілька осіб, а у випадку розподілу ролей – лише одна¹⁸. Погоджуючись з позицією П. І. Гришаєва і Г. А. Крігера, вважаємо, що позиція Є. В. Благова є спірною, оскільки недоцільно категорично стверджувати, що вбивство, вчинене у співвиконавстві, у будь-якому випадку становить більшу суспільну небезпечність, ніж вбивство, вчинене з розподілом ролей. Зокрема, злочини, скоєні організованими групами, характеризуються саме розподілом ролей серед їх учасників.

Ступінь участі у злочинах, вчинених у різних формах співучасті, є, як правило, неоднозначним. Якщо злочин скоєно у співучасті з розподілом ролей, то ступінь участі зазвичай визначається межами ролі того чи іншого співучасника, незважаючи на те, що обсяг дій, виконаних у цих межах, може бути різний. Різниця у ступені активності співучасників залежить і від того, йдеться про співучасть у вчиненні окремого злочину чи співучасть у злочинній діяльності. В останньому випадку, наприклад, організатор може виконувати більший обсяг організаційних функцій, ніж при вчиненні окремого злочинного діяння.

Слід звернути увагу і на те, що у кримінально-правовій літературі висловлюються слушні пропозиції щодо посилення відповідальності за вчинення злочину групою осіб шляхом підвищення мінімально допустимого строку чи розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією

¹⁶ Кругликов Л.Л. О критериях назначения уголовного наказания / Л.Л. Кругликов // Советское государство и право. – 1988. – № 8. – С. 61.

¹⁷ Гришаев П.И. Цит. праця. – С. 186.

¹⁸ Благов Е.В. Цит. праця. – С. 91–92.

статті Особливої частини КК України. Підставами для посилення репресії за групові злочини є їх більша суспільна небезпечність порівняно з діяннями, скоєними однією особою. Зокрема, деякі науковці зазначають, що за злочин, вчинений групою осіб, за попередньою змовою або без такої, необхідно призначати покарання не нижче однієї третини максимального розміру санкції відповідної статті Особливої частини КК, а за злочин, вчинений організованою групою, – не нижче двох третин¹⁹ На нашу думку, така пропозиція є слушною.

УДК 343.22

Теоретичні проблеми суб'єктів злочинів проти здоров'я особи

К. В. Катеринчук,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Проаналізовано поняття «суб'єкт злочину» та «особа злочинця», наведена класифікація суб'єктів злочину. Запропоновано визначити суб'єктом злочинів проти здоров'я особи в ст.ст. 121, 122 фізичну осудну особу віком від 14 років, та з 16 років у ст. 123 – 128 КК України. Суб'єкт злочинів у ст. 130, 133 КК України – спеціальний.

Ключові слова: злочин, суб'єкт, людина, особа, що вчинила злочин.

Катеринчук Е.В. Теоретические проблемы субъектов преступлений против здоровья человека

Проанализировано понятия «субъект преступления» и «личность преступника», приведенная классификация субъектов преступления. Предложено определить субъектом преступлений против здоровья лица в ст.ст. 121, 122 физическое вменяемое лицо возрастом от 14 лет, и с 16 лет в ст.ст. 123 – 128 УК Украины. Субъект преступлений в ст. 130, 133 УК Украины – специальный.

Ключевые слова: преступление, субъект, человек, лицо, совершившее преступление.

Katerynchuk Kateryna. Theoretical problems of perpetrators against a person's health

The concept of “anoffence” and “offender” was analyzed, the classification of perpetrators was shown. It was suggested to identify the perpetrators against the person's health in Articles 121, 122 guilty individuals from the age of 14 years old, and from the age of 16, in Articles 123 – 128 of the Criminal Code of Ukraine. The perpetrator in the Articles 130, 133 of the Criminal Code of Ukraine – particularly defined.

Key words: crime, the subject, the person, the person who committed the crime.

Аналізуючи спеціальну літературу, ми звернули увагу, що серед науковців немає єдиної точки зору щодо співвідношення понять «суб'єкт злочину» та «особа злочинця», а також трактування цих понять. Проблеми відповідальності

¹⁹ *Соболев В. В. Основание и дифференциация ответственности соучастников преступления : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. В. Соболев. – Краснодар : Изд-во Кубанского гос. ун-та, 2000. – С. 23.*

© Катеринчук Катерина Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології НАВС